

VAN WIERDEN EN TERPEN

Mededelingen van de Vereniging voor Terpenonderzoek

Nummer 2 (najaar 1995)

INLEIDING NIEUWSBRIEF

De bomen zijn kaal, vorst aan de grond, maar het terpenonderzoek gaat onverdroten verder. Voor u ligt het tweede nummer van onze nieuwsbrief, met informatie over wat er in het noordelijke kweldergebied gaande is. Verder vindt u bijgevoegd een acceptgiro voor de kontributie 1995, ten bedrage van 25 gulden.

Mededelingen

* Het ligt in de bedoeling volgend voorjaar een algemene ledenvergadering uit te schrijven. De vergadering zal samenvallen met het verschijnen van de Jaarverslagen 73-74, een monografie over de opgraving van het vroegmiddeleeuwse grafveld te Oosterbeintum. Publikatie ervan is al vaker beloofd, maar de tekst is nu gereed. De wetenschappelijke versie, in het Engels, verschijnt tezelfdertijd in *Palaeohistoria*, periodiek van de vakgroep Archeologie (R.U. Groningen).

Niet al te lang daarna zullen de Jaarverslagen 76-81, dat wil zeggen over de jaren 1991-96, verschijnen. Dit nummer zal divers van aard zijn. Mocht u suggesties hebben voor een bijdrage, dan vernemen we die graag.

* Het penningmeesterschap van de vereniging is gedurende dertig (!) jaar op voortreffelijke wijze verzorgd door dr. ir. De Smet. Op de laatste jaarvergadering (1994) had hij verlenging van deze taak met enige aarzeling geaccepteerd, maar dit jaar vond hij het welletjes en heeft hij, na overleg met het bestuur, de schatkist overgedragen aan Egge Knol.

Uw secretaris

UITWERKING WIJNALDUM & HET GROOT-FRIESLAND PROJEKT

Aan de uitwerking van de opgraving Wijnaldum wordt sinds het afsluiten van het veldonderzoek,

in 1993, hard gewerkt door wetenschappers van de archeologische instituten in Groningen en Amsterdam en door anderen. Interpretatie van alle veldtekeningen en vondsten heeft geleid tot een goed inzicht in de opbouw van de terp en de datering van alle bewoningsfasen. Het ligt in de bedoeling dat voorjaar 1995 het eerste deel van de opgravingsresultaten wordt gepubliceerd. Deze Engelstalige uitgave, begroot op ongeveer 350 pagina's, wordt door de Terpenvereniging gesubsidieerd. In dit eerste deel zullen de grondslag en opbouw van de terp worden beschreven en zal een aantal vondstcategorieën aan bod komen.

De opgraving gaat overigens een, we mogen wel zeggen, flinke staart krijgen. De nadruk lag destijds in Wijnaldum op de periode van het Friese koninkrijk, de 7e eeuw. Mede naar aanleiding van de resultaten is er dit jaar door de archeologische instituten van Amsterdam en Groningen en de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek in Amersfoort een plan opgesteld om de wording van het Friese koninkrijk in een breder daglicht te stellen. Als onderzoeksgebied wordt het gehele 'Groot-Friese' kustgebied, van Schelde tot Wezer, inclusief midden-Nederland (Dorestad), genomen. Het begin van het onderzoek ligt in de laat-Romeinse tijd (3-4e eeuw), het einde in de Karolingische tijd (9-10e eeuw).

Gekeken wordt hoe de ontwikkeling in het kustgebied zich verhiel tot die in de omringende streken, dat wil zeggen het Deens-Duitse kustgebied (herkomstgebied der Angelsaksen), Engeland en het Frankische rijk. In het noordelijke kweldergebied zal de nadruk liggen op de bewoningsgeschiedenis van Westergo. Naast inventarisatie van alle mogelijke archeologische, historische en bodemkundige gegevens worden mogelijk ook de schop en de boor ter hand genomen om aanvullende informatie te verzamelen. Als alles goed gaat, start het projekt in de loop van 1997.

Ernst Taayke

OPGRAVINGSNIEUWS

* *Ulrum: Asingahof (Gr.)*

Bij nieuwbouw op de dorpswierde van Ulrum (Gr.) zijn in april van dit jaar vroegmiddeleeuwse nederzittingsresten tevoorschijn gekomen. Er werden twee waterputten en een boerderijplattegrond (sporen van wanden en waarschijnlijk een zodenvloer) aangetroffen. Een paalstomp (mogelijk een staander) is dendrochronologisch gedateerd op 735 AD (kapdatum). Het is opmerkelijk dat slechts één meter onder het wierdeoppervlak (maaiveld c. 4m +NAP) houtresten van een dergelijke ouderdom bewaard waren gebleven.

Een uitgebreide opgraving was zeker gerechtvaardigd geweest, maar de bouwwerkzaamheden lieten dat niet toe. Nu moest volstaan worden met een noodopgravinkje, onder leiding van de provinciaal archeoloog (ROB). De gang van zaken illustreert dat bouwactiviteiten in dorpswierden zeer zorgvuldig benaderd dienen te worden. In de Jaarverslagen 76-81 zal een uitgebreider verslag verschijnen.

Informatie Henny Groenendijk

* *Walfriduskerk, Bedum (Gr.)*

Van 6 tot en met 22 september werd in de N.H. kerk te Bedum een opgraving uitgevoerd door de Vakgroep Archeologie van de Rijksuniversiteit Groningen. De kerk is oorspronkelijk gesticht ter ere van Walfridus, een aanzienlijke en vrome bewoner van het Woldgebied, die omstreeks het jaar 1000 door de Noormannen is vermoord. Het onderzoek was een vervolg op de opgraving in 1985 ten oosten van de kerk.

Uit combinatie van de gegevens uit beide opgravingen kan worden vastgesteld dat er reeds sprake was van bewoning, op veen, in de 9e eeuw. De eerste tufstenen kerk, gebouwd in de tweede helft van de 11e eeuw, was door het veen heen gefundeerd op de onderliggende klei (Duinkerke 0). Van een houten voorganger werden geen sporen aangetroffen.

Het aantal vondsten was gering. Scherven van een met schelpgruis gemagerde kogelpot uit de 9-10e eeuw waren de oudste vondsten. Voorts werden enkele fragmenten en deksels van Middeleeuwse sarcophagen van bontzandsteen aangetroffen, die vaak in jongere funderingen waren verwerkt. Een ¹⁴C-datering van één der aangetroffen skeletten wees op een bijzetting van rond 1100. Walfridus zelf werd niet gevonden.

Piet Kooi

* *Leeuwarden: Minnemahuis (Frl.)*

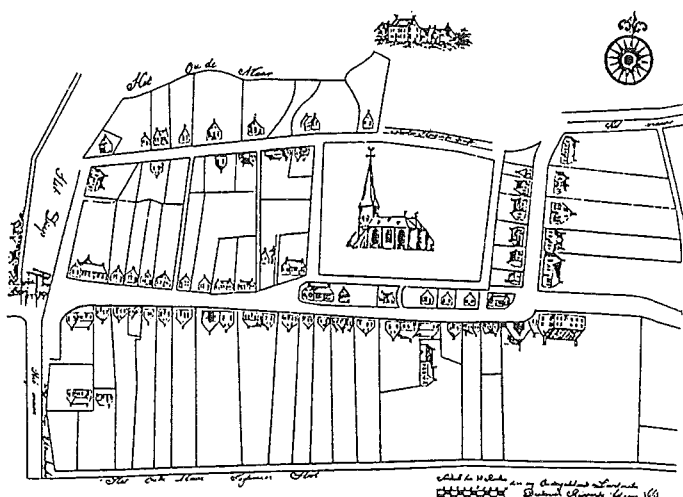
Van 25 september tot 8 november is achter het voormalige Minnemahuis, op de terp Nijehove-zuid, één van de drie terpen waaruit Leeuwarden is voortgekomen een opgraving verricht. Het onderzoek werd uitgevoerd door de vakgroep Archeologie (R.U. Groningen) en vrijwilligers, onder de dagelijkse leiding van P. de Roever en Y. Dijkstra. Er werden bewoningssporen aangetroffen uit de volle en late Middeleeuwen, vanaf 1000. Tot de sporen behoorden rijen (zware) palen, waterputten, greppels en mestkuilen. Scherven van kogelpotten, Pingsdorf en Vlaams aardewerk behoorden tot de mobilia. Voor een uitgebreider verslag wordt verwezen naar nog te verschijnen afleveringen van Paleo-aktueel en Noorderbreedte.

Informatie Ydo Dijkstra

* *Bedum een wierde! (Gr.)*

Lange tijd is gedacht dat Bedum geen wierde was. Onlangs kon een 5.5 m lang profiel in de Grotestraat van Bedum door archeologen en bodemkundigen worden bestudeerd. De situatie is anders dan bij de nabijgelegen Walfriduskerk waar veen werd aangetroffen (zie kolom hiernaast). In de Grotestraat bleek dat na het verdwijnen van het veen de nederzetting was aangelegd op een kunstmatige ophoging die in de middeleeuwen dateert. Met andere woorden, Bedum is een wierde.

Informatie Henny Groenendijk

Bedum in 1661

Uit verslag Groninger Museum 1939

DE STAAT EN REDDING VAN DE FRIESE TERPEN

Tussentijds verslag van het project 'Bescherming op Maat'

Sinds september 1992 loopt in Friesland het project 'Bescherming op Maat', dat moet leiden tot een verbeterde bescherming van het Friese bodemarchief. Het project wordt in opdracht van de provincie Friesland uitgevoerd door de stichting Regionaal Archeologisch Archiverings Project (RAAP). Aan de leden van de Vereniging voor Terpenonderzoek is in 1994 de brochure 'Toekomst van het verleden' toegestuurd. In deze brochure wordt de toestand van het Friese bodemarchief toegelicht en worden doel en werkwijze van het project nader omschreven.

Een van de doelen van het project is te komen tot een nieuwe en verfijnde waardering van de terreinen die op de Archeologische Monumentenkaart van 1984 staan. Ook is voorzien in de beoordeling van een beperkt aantal 'nieuwe' terreinen, aangezien de Monumentenkaart van 1984 onvolledig is. In dit stadium richt het onderzoek zich nog hoofdzakelijk op de terpen en terprestanten in het landelijke gebied van Noord-Westergo (zie figuur). Deze honderden terreinen worden hoofdzakelijk onderworpen aan booronderzoek en hoogtemetingen. Tevens worden oude kaarten bestudeerd. Op een beperkt aantal terpen worden veldkarteringen en metaaldetectie uitgevoerd.

Het onderzoek heeft aangetoond dat elke min of meer ongeschonden terp waardevol is, ongeacht of hij ligt binnen bijvoorbeeld (en van noord naar zuid:) de reeks Sexbierum-Minnertsga (groep 14), de reeks Wijnaldum-Berlikum (groep 15) of de reeks Schalsum-Slappeterp (groep 16A). Elke gave terp vertoont namelijk een fraai gelaagde opbouw en is vooral op diepere niveaus sterk humeus. Niettemin zijn er verschillen aan te wijzen. De meeste terpen van groep 14 zijn in vergelijking met de terpen van de andere reeksen duidelijk zandiger, minder rijk en vaak ook minder humeus. Andere verschillen zijn dat de top van de kwelder onder groep 16 gemiddeld lager ligt dan onder groep 14 en dat het totale ophogingspakket van een terp van groep 16 gemiddeld dunner is dan dat van een terp van groep 14. Groep 15 neemt wat deze kenmerken betreft, een middenpositie in. Een punt van overeenkomst tussen de groepen 15 en 16 is de aanwezigheid van erosielaagten pal ten noorden van de terpen. De terpen hebben om deze reden aan de noordzijde vaak een relatief steile helling, waardoor ze op die plaats gevoeliger voor aantasting zijn.

In Noord-Westergo zijn veel terpen bij de commerciële winning van terpaarde deels of volledig afgegraven. De precieze waarde van de afgegraven terpen staat momenteel nog ter discussie: zijn ze beschermingswaardig of niet? Dat in ieder geval sommige 'terpzolen' archeologisch waardevol zijn heeft onlangs nog het onderzoek te Wommels geleerd. Toch zal er weinig kritiek zijn op de mening dat extra bescherming zich in eerste instantie dient te richten op de nog onafgegraven terpen. Helaas zijn ook die niet meer gaaf. Sommige gingen al voor de tweede wereldoorlog in waarde achteruit, bijvoorbeeld toen ze doorsneden werden door inmiddels al weer opgeheven lokale spoorlijnen. De meeste terpen zijn echter (ook) in recente tijd aangetast. Zo zijn enkele opzettelijk geëgaliseerd of afgetopt. Andere werden het slachtoffer van nieuwe wegen, huizen en stallen. Problematisch zijn ook bepaalde vormen van sluipende aantasting, die verband houdt met de modernisering van de agrarische bedrijfsvoering. Schaalvergroting bijvoorbeeld heeft geleid tot het dempen van randsloten. Hierdoor kwamen terpen en lagere gebieden in één perceel te liggen, nam het hoogteverschil binnen de ploegvoren toe en vergrootte dientengevolge de kans op afploeging. Aan de hand van vers opgeploegde scherven en metalen voorwerpen kon herhaaldelijk worden aangetoond dat de desbetreffende terpen inderdaad onder de nieuw ontstane situatie te lijden hebben. Ook werd het vermoeden bevestigd dat de waarde van veel terpen vermindert ten gevolge van ontwatering en erosie door regen en wind. Een belangrijk punt is dat onder de getroffen terpen ook monumenten zijn.

De terpen moeten dus effectiever worden beschermd. Daarom is en wordt naast de uitvoering van veldwerk onderzocht op welke beleidsmatige wijze, dat wil zeggen met behulp van wetten en regelingen, de waardevolle terreinen voor de toekomst veiliggesteld kunnen worden. Daarbij staat de vrijwilligheid van de huidige eigenaars en gebruikers voorop. Voorlichting is op dit moment dan ook een van de belangrijkste maatregelen die binnen het project worden uitgevoerd.

Het project heeft geleerd dat de Monumentenwet ondanks de voortgaande erosie nog steeds het meest geschikte middel is voor de bescherming van archeologisch waardevolle terreinen. De bescherming van het bodemarchief kan echter aanzienlijk worden verbeterd door nog meer terreinen monument te maken.

Een verbetering binnen het huidige kader is dus haalbaar, maar dit betekent niet dat de Monumentenwet alle aantasting kan stoppen. Er is om deze

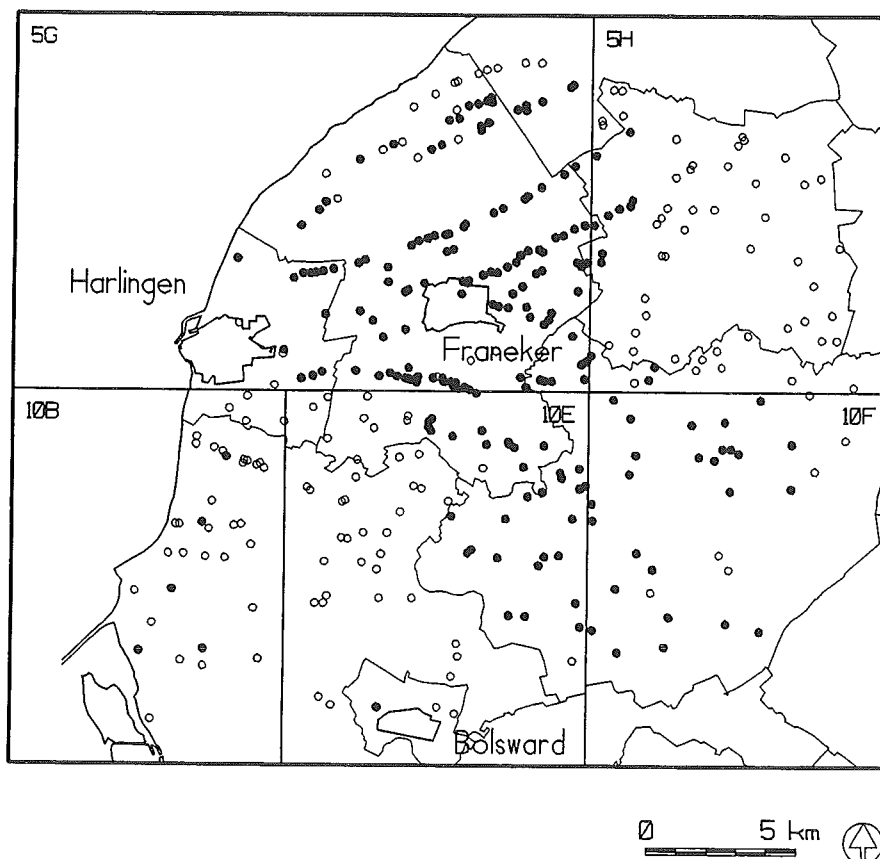
reden aanvullende bescherming nodig. Inmiddels zijn bepaalde vormen van aanvullende bescherming voorbereid of zelfs al uitgevoerd. Zo hebben enkele gemeenten hun bestemmingsplannen bijgesteld of de toezegging gedaan dit te zullen doen. Momenteel wordt gewerkt aan de afronding van het omvangrijke onderzoek ten behoeve van het nieuwe bestemmingsplan van de gemeente Franekeradeel. De aanvulling op de Monumentenwet is echter het best te verwezenlijken wanneer de betrokken overheden met het oog op de bescherming van het bodemarchief intensiever samenwerken en geïntegreerd beleid ontwikkelen en uitvoeren.

Een probleem vormt nog het terugdringen van normaal agrarisch gebruik, waaronder ploegen, aangezien dit door de Monumentenwet wordt toegestaan. Ook met behulp van de meeste andere

wetten is het niet volledig tegen te gaan. Slechts in enkele gevallen en opnieuw na de nodige aanpassingen zijn goede oplossingen mogelijk. Voor de meeste terreinen zal echter een ander reddingsplan bedacht moeten worden. Wellicht dat de betrokken boeren hun bedrijfsvoering op vrijwillige basis willen aanpassen, natuurlijk tegen een financiële vergoeding. Ook kunnen de betrokken overheden beslissen om de meest waardevolle terreinen aan te kopen.

Onlangs is voor de provincie een archeologisch werkprogramma samengesteld. Dit programma verkeert nog in conceptvorm en dient nog intern bediscussieerd te worden, maar zal, samen met de grote hoeveelheid informatie over de afzonderlijke terreinen, een goede handleiding zijn bij de voorgenomen poging het Friese bodemarchief van de ondergang te redden.

Gilles J. de Langen

Het project 'Bescherming op Maat'. Lopend onderzoek naar de terpen van Noord-Westergo. De open cirkels vertegenwoordigen de terreinen die in de periode 1992-1996 door RAAP onderzocht zijn of nog zullen worden. De terreinen die al onderzocht zijn, zijn zwart. Tekening: RAAP.

DE PRESENTATIE ARCHEOLOGIE VAN HET NIEUWE GRONINGER MUSEUM

Het Groninger Museum hoopt binnen en buiten haar poort het publiek te verrassen. Het aantrekken van de Italiaanse architect Alessandro Mendini heeft borg gestaan voor een opmerkelijk gebouw. Het genieten en beleven van kunst, vormgeving, architectuur, archeologie en geschiedenis dat alles moet in het vrolijke gebouw kunnen. Citeren van bestaande kunst en de samenwerking met andere kunstenaars horen tot de kenmerken van het werk van Mendini.

Bij het ontwerp van het Groninger Museum vormden de vier collecties waar uit het museum bestaat het uitgangspunt met in het midden het depot. Dat is de schatkamer van het museum waar vanuit alle delen worden gevoed. De vier afdelingen zijn vervolgens door vier verschillende ontwerpers uitgedacht waaronder Mendini zelf. Aan de oostkant staat het door hem zelf ontworpen paviljoen met twee verdiepingen. De onderste voor wisselende tentoonstellingen en de eerste verdieping voor kunst na 1950. Hierbovenop een paviljoen met het opmerkelijke ontwerp van Coop Himmelb(l)au voor de oude kunst. Aan de westkant onder het paviljoen voor kunstnijverheid van Philippe Starck ligt het paviljoen voor de vierde collectie, die van archeologie en geschiedenis. Dat laatste paviljoen is ontworpen door de Italiaanse ontwerper Michele de Lucchi. Het is van belang vast te stellen dat de vier paviljoens voor de vier collecties essentieel is voor het concept van Mendini. Deze zijn dan ook duidelijk herkenbaar aan de buitenkant van het museum en doen niet voor elkaar onder.

Michele de Lucchi was in 1981 een van de oprichters van de Memphis-groep. Hij is een toonaangevend vormgever geweest die veel citaten uit de architectuur heeft gebruikt. De communicatie tussen het voorwerp en zijn gebruiker is voor hem van groot belang. Uiteraard kiest hij ook voor vrolijke kleuren. Zijn paviljoen heeft een exterieur van rode baksteen, het typische bouw materiaal in onze streken, bekroont met twee fiere leeuwen die vroeger de borg van Farmsum bewaakten. Het is de bedoeling dat de muren langzaam met een natuurlijke vegetatie begroeid worden. Op oude stadsmuren groeien vanouds allerlei rotsplanten. Zo zal aan de buitenzijde de loop van de tijd zichtbaar worden. Die loop van de tijd, de spiraal van de geschiedenis, is ook binnen in het paviljoen uitgebeeld. De inrichting

bestaat uit een rondgang die naar wens van het heden naar het verleden of omgekeerd doorlopen kan worden. Er is zo gezien een duidelijke chronologie in de opstelling.

De opstelling bestaat uit kleine paviljoens rondgestrooid in het grote paviljoen. Elk paviljoen heeft een thema die samenhangt met een periode uit het verleden. De paviljoens vormen een decor waarin de stukken theater zijn opgesteld. Binnen de ambiance van hun decor verhalen de objecten het thema. Net als in het theater is de belichting hierbij van grote betekenis. Teksten zijn dat niet, al hoort bij elk object enkele basisgegevens vermeld te worden, te weten aard en materiaal, eventueel maker, de ouderdom en de herkomst (schenking/aankoop). Bovendien hangt boven elk paviljoen een beknopte beschrijving van tijdvak en thema. Het grote paviljoen heeft de rode kleur van gebakken klei, maar de paviljoens hierin worden naar het heden toe steeds lichter. Niet omdat wij nu in een meer verlichte tijd zouden leven dan vroeger, maar omdat we over het heden meer weten. Door deze presentatie van tijd samengebond in paviljoens hoopt de ontwerper dat de bezoeker tijdens een reis door de tijd gefascineerd oog in oog staat met het verleden.

De bezoeker die bij het donkerste begint, betreedt eerst een ruimte waar een hoogtelijnenkaart van de provincie Groningen en tv-toestellen een eerste introductie vormen. Hier is een diaprojectie van de geschiedenis van ons museum te zien. In de nabije toekomst zal hier cdi-programma gaan draaien met achtergrondinformatie over de wierden. Helaas kost het ontwikkelen van zo'n programma veel meer tijd dan verwacht was. Vanuit de introductieruimte leidt een gang ons naar de Middeleeuwen. De gang is gebruikt voor een aantal prestigieuze voorwerpen uit de Romeinse tijd en Vroege Middeleeuwen die vrijwel alle gevonden zijn in de wierden. Mini-paviljoentjes in de vorm van schatkamertjes staan zo in het grotere paviljoen. Vanuit deze gang zijn drie decors bereikbaar. Deze zijn als het ware in de diepte aangelegd, de vondsten komen immers uit de grond. Vandaar dat de objecten vanachter glasruiten naar de bezoekers kijken. Bezoekers zijn voor de stukken vreemde dingen die in hun wereld afdalen, verwonderd rondkijken en maar weinig begrijpen van hun duistere periode. Uiteraard zou hier met veel schema's en teksten de huidige hypothesen over het verleden geëtaleerd kunnen worden, maar daarvoor zijn boeken en tijdschriften betere podia.

De archeologie in Groningen hangt sterk samen met de fysisch geografische gesteldheid van de provincie. Op de uitlopers van het pleistocene

zandplateau van Drenthe zijn uitgestrekte venen gegroeid en langs de noordrand hiervan vanuit zee kwelders afgezet. Er zijn vondsten uit het zand, uit het veen en van de kwelders. Elke ondergrond heeft specifieke conserveringsomstandigheden. Bovendien is niet elke ondergrond evenlang bewoonbaar geweest. De archeologische vondsten hangen zo samen met de ondergrond.

De eerste ruimte *In zand en veen gevonden* heeft een zandkleurige ondergrond. In dit zand zijn de oudste vondsten gedaan: vuurstenen werktuigen uit het Jong-Paleolithicum en het Mesolithicum. Op het zand liggen ook de Groninger Neolithische hunebedden, in Noordlaren en Glimmen boven de grond, bij Delfzijl afgedekt onder lagen veen en klei. Het bewoonbare areaal werd in de loop van de tijd steeds kleiner. Slechts kleine delen van de Hondsrug en Westervolde zijn in later tijd nog bewoond. In de zelfde ruimte is een plaats gegeven aan de vondsten uit het veen dat boven het zand gelegen was. Dit veen is lange tijd voornamelijk als offerplaats gebruikt. Veel mooie stenen en bronzen voorwerpen zijn zo in het veen beland. Vanaf de middeleeuwen zijn veengebieden in gebruik gekomen voor akkerbouw en begon een grootschalige veenaafgraving voor turf. Zo kwamen de offers weer te voorschijn.

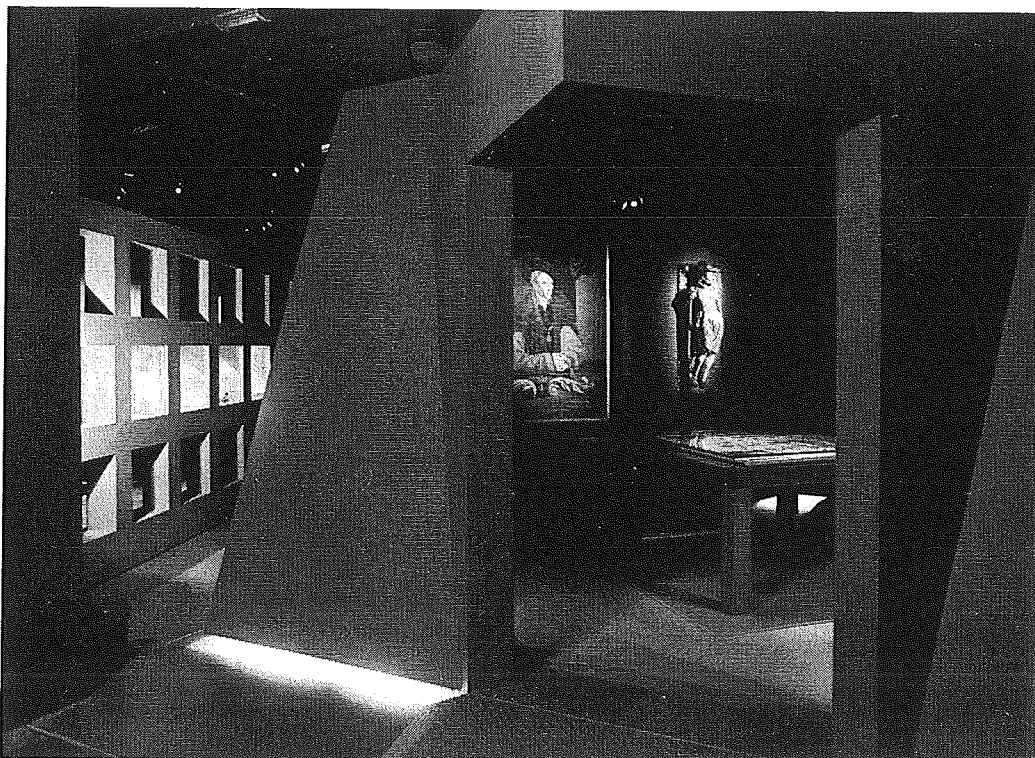
Daarnaast zijn twee ruimten ingericht voor de vondsten uit de wierden op de kwelder getiteld *In de wierde*. De bezoeker moet daarbij de indruk krijgen dat hij in een wierde staat en aangestaard wordt door de vele oudheden. De ene ruimte gaat in op het dagelijks leven en de andere op het grafritueel. De bewoning van de kwelders begon rond 600 voor Christus en was gebaseerd op een bloeiende veeteelt. Pas in de 11e eeuw na Christus begon de dijkbouw. Meer dan anderhalf millenium langwoonde men in een onbedijkt maar

vruchtbaar landschap. Door de continue bewoning vormen de wierden een rijke archeologische bron. Veel hiervan is in de expositie te zien, bijvoorbeeld het juk van Ezinge uit de derde eeuw voor Christus, het masker van Middelstum, sinds enige tijd aangevuld met een fragment van het voorhoofd, de bergkristallen ring uit Westerwijtwerd, een schamel uit Heveskesklooster, grafurnen uit Godlinze en Aalsum, de Karolingische wapen uit Antum, er zo zou nog veel moois opgenoemd kunnen worden.

Eenmaal uit de diepte van de archeologie in de Middeleeuwen aangekomen staan de decors bovengronds. Immers vanaf die tijd zijn in toenemende mate alle objecten boven de grond bewaard gebleven. Middeleeuwse kerken en kloosterterrestanten staan nog steeds in onze provincie. Overigens worden hier indien opportuun ook bodemvondsten getoond. Er zijn elf historische paviljoens gebouwd die een vorm hebben die samenhangt met het bijhorende thema. De eerste bijvoorbeeld *kerk en klooster in de middeleeuwen* heeft een decor geïnspireerd op de plattegrond van de St. Walburgkerk uit de stad Groningen. Hier staan veelal opgegraven, maar ook talloze historisch overgeleverde, objecten uit het kerkelijk leven.

De spiraal van de Groninger geschiedenis is niet een boek geworden met driedimensionale afbeeldingen. Het is evenmin een strikt chronologisch verhaal. De beschikbare objecten bepaalde de keuze voor de thema's. Het is een schimmenspel geworden waarin de objecten tegen een theaterdecor figureren om zo de bezoeker te verwonderen over, te fascineren voor het verleden van stad en provincie Groningen. Het is meer ter vermaak dan ter lering, maar een museum is dan ook geen school.

Egge Knol

Groninger Museum
Foto John Stoel

EXPOSITIE FRIEZEN, SAKSEN EN DENEN IN HET FRIES MUSEUM

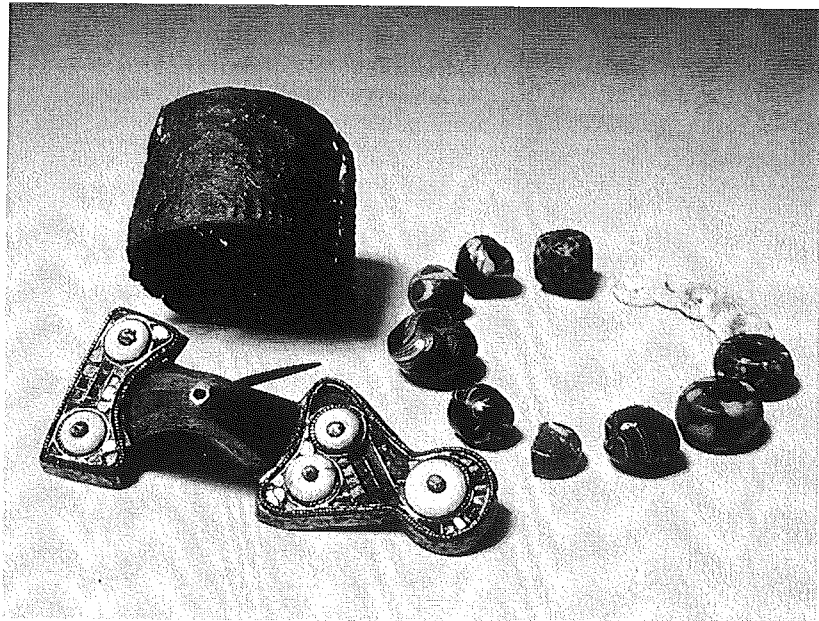
In 1996 organiseert het Fries Museum - in samenwerking met het Staatliches Museum für Naturkunde und Vorgeschichte te Oldenburg (Duitsland) en Den Antikvariske Samling te Ribe (Denemarken) - een internationale, reizende publiekstentoonstelling met als titel *Friezen, Saksen en Denen - Culturen aan de Noordzee, 400 tot 1100 n.Chr.* De opening van de expositie staat gepland op 24 februari 1996. De tentoonstelling is in Leeuwarden tot eind april te bezoeken; daarna gaat deze naar Ribe en in het najaar naar Oldenburg.

De expositie toont de resultaten van recent en ouder archeologisch onderzoek uit Nederland, Duitsland en Denemarken. De nadruk zal komen te liggen op vondstmateriaal: prestigegoederen, runenvoorwerpen, ambachtelijke produkten en munten, voorwerpen uit het dagelijks leven en grafvondsten. Ook zal aandacht worden besteed aan de analyse van grondsporen via fosfaatonderzoek; hiermee valt informatie te verzamelen over het specifieke gebruik van huisgedeelten. Voorts komen verschillende technieken aan bod die bij hedendaags archeologisch onderzoek worden toegepast, zoals het vastleggen van grondsporen per computer, spectraalanalyse van metalen voorwerpen, elektrische weerstandsmeting bij grondsporen, ¹⁴C-datering, dendrochronologie en DNA-onderzoek op botmateriaal.

Basis van de tentoonstelling vormen de topstukken uit de drie deelnemende musea; deze zijn nog niet eerder in een gezamenlijke opzet gepresenteerd. Daarnaast wordt een beroep gedaan op bruiklenen van andere musea: tot de te bewonderen stukken behoren een Vikingschat uit Denemarken, een Karolingische zilverschat en sieraden uit Duitsland. Uit Schleswig komt een volledig uitgedoste krijger, gevonden bij het zgn. Nydam-schip, terwijl het Drents museum in Assen de 'Saksische prinses' van Zweelo heeft toegezgd. En natuurlijk zullen er de nodige Friese vondsten te zien zijn.

Bij de expositie hoort een rijk geïllustreerde catalogus, in drie taalversies, waarin algemene bijdragen over de drie volkeren in de Vroege Middeleeuwen, terwijl in het tweede deel de honderden tentoongestelde voorwerpen thematisch aan bod komen. Er zal veel aandacht zijn voor de de opgravingsresultaten van Ribe, een in oorsprong 8e-eeuwse, planmatig aangelegde handelsplaats, goed vergelijkbaar met bijvoorbeeld Dorstad en Haitabu.

Evert Kramer

Bijgaven gevonden in een vrouwengraf uit de dorps terp van Aalsum, ten noorden van Dokkum. Bronzen fibula, ingelegd met amaldijn, een amuletdoosje van bronsblik en een snoer met kralen van glas en schelpkalk. Datering: 7e eeuw. Collectie Fries Museum. Foto J. van der Veer.

LITERATUUR

Het boek heeft al de nodige publiciteit gehad, maar we willen niet nalaten te wijzen op het verschijnen van het boek *Archeologie van Friesland*, door Jurjen Bos (uitgegeven bij Matrijs, f 39.95). Hierin beschrijft Bos op boeiende en heldere wijze de voorgeschiedenis van Friesland, van midden-Paleolithische vuistbijl tot laat-Middeleeuwse bedpan. Het boek van Bos pretendeert geen update van Boeles 'Friesland tot de 11e eeuw' te zijn, het is dan ook geen naslagwerk; overzichtskaarten van markante vondstgroepen of grondsporen ontbreken bijvoorbeeld. Het gaat de schrijver echter niet zozeer om de voorwerpen zelf als om de leefwerelden waarin zij een rol speelden. Daarmee haalt Bos zich de nodige moeilijkheden op de hals, want juist daarover is bitter bekend. Veel vermoedens worden dan ook vragenderwijs geformuleerd, maar steeds op zo'n inlevende wijze dat de lezer er rooie oortjes van krijgt. De nadruk, het zal niet vreemd in de oren klinken, ligt op de Vroege Middeleeuwen, toen met name Westergo zich in weelde baadde. De opgravingsresultaten van het onderzoek te Wijnaldum spelen hierbij een belangrijke rol.

Het boek bestaat uit een chronologisch en een, langer, thematisch deel. In een intermezzo wordt de wijze van archeologie bedrijven in de provincie op de korrel genomen: het wankel evenwicht tussen persoonlijke gedrevenheid en lastige arbeidsverhoudingen, resulterend in ruzies (Boeles en ook Bos zelf) en impasses, en ook wordt gewezen op het gebrek aan visie, waardoor het met zoveel steden gezegende Friesland het nog steeds zonder één enkele stadsarcheoloog moet stellen. Al met al verschaft het boek een duidelijk beeld van de stand van zaken in archeologisch Friesland.

Ernst Taayke

ISSN 13813331

Redactieadres:

Vereniging voor Terpenonderzoek

Poststraat 6

9712 ER Groningen